

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕФОРМАЦІЙ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Анотація. Представлено особливості дистантної сім'ї сучасних трудових мігрантів; обґрунтовано актуальність превентивних заходів, що дозволять здійснювати цілеспрямовану профілактику деформацій у їхній соціалізації; окреслено основні вектори соціально-педагогічної роботи з сім'ями трудових мігрантів.

Ключові слова: міжнародні недержавні організації, проектна діяльність.

Аннотация. Представлены особенности дистантной семьи трудовых мигрантов; обоснована актуальность превентивных мер, позволяющих осуществлять целенаправленную профилактику деформаций в их социализации; очерчены основные векторы социально-педагогической работы с семьями трудовых мигрантов.

Ключевые слова: международные негосударственные организации, проектная деятельность.

Annotation. The problems of the process of socialization of children from distant families of modern labour migrants are presented in the article. The actual role of preventive measures has been cleared up. These will give the opportunity to prevent some deformations in the process of socialization. The new approaches of social-pedagogical work with families of modern labour migrants are underlined.

Key words: distance family, family of modern labor migrants, children's socialization.

Сім'я завжди виступала першим і найважливішим інститутом виховання, що позначається на усьому подальшому житті людини. „Тут саме, ні в чому іншому, треба дошукуватися таємниць життєвих успіхів не тільки поодиноких людей, але і цілих народів”, – аналізуючи роль сімейного виховання, зазначав відомий галицький педагог П. Біланюк [1, с. 117]. Від того, якою буде сім'я сьогодні, значною мірою залежатиме майбутнє не тільки кожної конкретної особистості, а й майбутнє держави.

Сім'я є першим і найважливішим агентом соціалізації дитини. Саме в сім'ї діти навчаються взаємодіяти з суспільством, засвоюють певні соціальні ролі та цінності, в сімейному середовищі формуються особистість дитини та її самооцінка, відбувається становлення її власного „Я”.

Метою пропонованої статті є висвітлення особливостей дистантної сім'ї сучасних трудових мігрантів та окреслення основного вектору профілактики деформацій у соціалізації дітей з цих сімей в нових соціально-економічних умовах України, коли суспільство вже починає пожинати перші плоди цього явища – наслідки трудової міграції.

Слід зазначити, що, незважаючи на актуальність, дана проблема тільки стає об'єктом пильної уваги вітчизняних науковців та практиків. Зокрема, висвітленню особливостей сім'ї трудових мігрантів та подоланню важковиховуваності у ній дітей присвячені роботи О. Пенішкевич, І. Ковальчук; деякі аспекти підготовки вчителів до роботи з дистантними сім'ями розглянуті Н. Куб'як. Значний внесок у розв'язання окресленої проблеми вносять фахівці Міжнародного жіночого правозахисного центру „Ла Страда – Україна”; питання щодо дітей трудових мігрантів стали однією з тем міжнародного конгресу „Дитяча та юнацька психотерапія в Україні – 5-річний досвід роботи”, що відбувся у травні 2006 року у Львові.

У науковій літературі не існує однозначного тлумачення терміна „соціалізація”. Різні науковці трактують його по-різному:

– як „...складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої індивід засвоює зразки поведінки, соціальні норми і цінності, необхідні для його успішної діяльності у даному суспільстві” [4, с.113 – 114];

– „...двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість” [2, с.7 – 8];

– „...процес засвоєння індивідом протягом усього життя певної системи знань, соціальних і культурних цінностей, настанов і зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства, до якого він належить” [6, с. 29] тощо.

Об'єктом і суб'єктом соціалізації є людина. Соціалізація передбачає формування у неї не тільки економічної і соціальної самостійності, а й цілісне формування особистості.

У відповідності до віку людини сучасна наука розрізняє три основні етапи соціалізації: первинна – у дитячому віці; маргінальна – у підлітковий період; цілісна, стійка – у зрілому віці. Фундамент усіх етапів соціалізації закладається у дитинстві, і першим агентом соціалізації дитини виступає сім'я. Головним фактором сімейної соціалізації є батьківство, що являє собою складну динамічну структуру, складовими якої виступають батьківські цінності, ставлення та очікування, батьківські відносини, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківська відповідальність та стиль виховання.

Феномен батьківства пов'язаний з такими категоріями, як відповідальність, довіра і готовність. Сукупність існуючих стратегій реалізації батьківства можна звести до двох основних – по-перше, це сприйняття батьківської ролі як обмеження для самореалізації і, по-друге, сприйняття цієї ролі як можливості для самореалізації. Найбільш оптимальною є друга стратегія, оскільки її реалізація створює умови для повноцінного розвитку особистості дитини, коли відбувається співробітництво, співтворчість і спільний розвиток батьків і дитини.

Суспільно-економічна криза в Україні останніх років наклала свій відбиток на сім'ю, спричинила зниження її життєвого рівня, вплинула на стабільність і виховну здатність. Свідченням тому є зростання кількості функціонально неспроможних сімей, які внаслідок об'єктивних та суб'єктивних чинників не можуть ефективно реалізовувати свій потенціал, передусім виховну функцію, що, безумовно, не могло не відбитися на особливостях первинної соціалізації дітей з цих сімей. Адже від типу сім'ї, характеру взаємостосунків між подружжям, батьками і дітьми, участі обох батьків у вихованні та рівня їхньої педагогічної культури буде залежати успіх первинної соціалізації дитини у сімейному колі. Даний висновок підтверджується й результатами останніх опитувань, які свідчать, що серед населення України переважає думка про найбільший вплив на формування особистості дитини сім'ї (34 % опитаних – проти 2%, які надають перевагу школі, і 39% опитаних, які, окрім сім'ї, враховують школу, однолітків, книжки та засоби масової інформації) [3]. Дослідженнями українських фахівців встановлено, що в Україні 90—97 % неповнолітніх правопорушників – вихідці із неблагополучних сімей. Кожна п'ята дитина, хвора на невроз, перенесла розлуку з батьками, 60% відстаючих учнів виховуються у родині без батька, 80 % — у сім'ях з нездоровою моральною атмосферою [5]. Отже, від соціального клімату в сучасній сім'ї, духовного й фізичного становлення в ній дітей значною мірою залежить успішність процесів розвитку і соціалізації особистості.

Новим соціальним феноменом сучасності можна вважати появу в Україні дистантних сімей трудових мігрантів. Згідно зі статистичними даними, лише шість відсотків заробітчан не мають дітей. У більшості мігрантів їх двоє або троє. Тобто, якщо Україну покинуло сім мільйонів громадян (і це лише офіційні дані), без батьківського піклування нині живе приблизно 7,5 – 9 млн. неповнолітніх. Тільки у Львівській області проживає приблизно 20 тисяч дітей, батьки яких перебувають на заробітках, практично в

кожному класі є один, двоє або й троє учнів, у котрих мама, тато, а іноді і двоє батьків знаходяться на заробітках за кордоном.

Такий стан речей спричинив цілу низку негативних суспільних явищ. Насамперед колосальної руйнації зазнав такий соціальний інститут, як сім'я. Коли її члени розкидані по різних країнах, сім'я, з одного боку, не спроможна реалізовувати свою соціалізуючу функцію, а з іншого – має жалюгідні шанси на збереження. Так, наприклад, за даними нашого дослідження, з 32% опитаних нами дистантних сімей заробітчанин, за два останні роки розпалися 11%. Діти з цих новоутворених неповних сімей залишились з матір'ю (53%), з батьком (5%), під опікою дідуся і бабусі або інших членів родини (36%, оскільки після розлучення мати дітей залишилася на роботі за кордоном), влаштовані у державні заклади опіки (6%). Відповідно багато дистантних сімей не спроможні стати ефективним агентом первинної соціалізації, повною мірою реалізовувати виховну функцію, сутність якої полягає у передачі дітям у процесі їх входження в систему суспільних відносин соціального досвіду, знань, орієнтацій, норм поведінки, умінь і навичок, необхідних для моральної життєдіяльності, оскільки тільки повноцінне грамотне сімейне виховання розвиває здібності, здорові інтереси та потреби дитини, формує правильний світогляд, позитивне ставлення до праці, сприяє прищепленню гуманних моральних якостей, розумінню необхідності дотримуватися правових і моральних норм життя і поведінки.

Отже, батьки, які їдуть за кордон, щоб забезпечити майбутнє своїх дітей, не спроможні контролювати їхнє сьогодення. А оскільки батьківський вплив у процесі виховання практично незамінний, то діти у таких „розірваних” родинах найчастіше полишені самі на себе.

Від'їзд батьків на заробітки по-різному впливає на дітей, але найчастіше – негативно. Такого висновку дійшов Міжнародний жіночий правозахисний центр „Ла Страда – Україна”, провівши разом з Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка дослідження проблем дітей з сімей трудових мігрантів. За даними дослідження, тривале перебування батьків за кордоном є причиною погіршення поведінки дітей. Щодо переліку проблем, яких можна було б уникнути, якби батьки, або один з них не виїхали на заробітки, то серед них виділяють такі: як шкідливі звички, зниження успішності у школі, стреси, безвихідні ситуації, неадекватна самооцінка, замкнутість, нерішучість, брак ласки, батьківського тепла, повноцінного виховання, любові [7].

Про загрозливість ситуації, що склалася у середовищі дистантних сімей сучасних українських заробітчанин, свідчить і те, що багато дітей із цих сімей через бездоглядність і занедбаність передано в школи-інтернати та дитячі будинки, а деякі з них, залишившись без піклування батьків, поповнюють ряди „дітей вулиці”. Переважно це саме та категорія дітей, якій довелося зазнати подвійної „зради” батьків, найтипівішими варіантами якої є від'їзд матері та алкоголізм й апатія батька або створення обома батьками нових сімей.

Отже, спектр проблем, з якими стикається дистантна сім'я, надзвичайно великий, але й доволі прогнозований. Це дає підстави здійснювати профілактичну соціально-педагогічну роботу з членами цих сімей вже на ранніх стадіях, а не боротися з наслідками.

Позитивним кроком у розв'язанні окресленої проблеми слід вважати виданий у грудні 2006 року МОН України спеціальний наказ „Про соціально-педагогічну та психологічну роботу з дітьми трудових мігрантів”, відповідно до якого психологічною службою системи освіти має проводитись робота як щодо вирішення особистих проблем дітей, що виникають у них у зв'язку з від'їздом батьків за кордон, так і робота безпосередньо з колективом, в якому перебуває дитина.

Надання кваліфікованої допомоги у формі психолого-педагогічного консультування сім'ї сприятиме усвідомленню і розв'язанню актуальних ситуацій і проблем внутрісімейних відносин, питань розвитку і виховання дитини. Батьківська просвіта дозволить попереджати помилки у сімейному вихованні та дитячо-батьківські конфлікти на основі їх своєчасного виявлення та попередження адекватними педагогічними мірами.

Підвищенню психологічної компетентності батьків, збагаченню внутрішніх ресурсів сім'ї і особистості дитини в умовах довготривалої відсутності одного з батьків може слугувати практичне навчання сім'ї (спільно батьків і дітей) гармонізації внутрісімейних відносин у вигляді тренінгу дитячо-батьківських відносин. Ефективній адаптації дітей до зустрічей і тривалої відсутності одного з батьків сприятиме, на нашу думку, організація спільного сімейного дозвілля.

З огляду на важливість і актуальність цієї роботи доцільним вважається соціально-педагогічний супровід дистантних сімей трудових мігрантів, що повинен здійснюватися у таких сферах, як сімейне виховання, шкільне виховання та виховання за місцем проживання, головними напрямками реалізації якого є освітній, психолого-педагогічний та посередницький. Кожна з цих сфер і кожен з цих напрямків вимагає застосування визначеного виду соціально-педагогічної діяльності. Це і соціально-педагогічна діагностика, що полягає у відслідковуванні та виявленні особливостей функціонування сім'ї та проблемних зон розвитку дитини, і соціально-педагогічна профілактика сімейних проблем на основі їх своєчасного виявлення та попередження; соціально-педагогічна і психологічна підтримка сім'ї, реабілітаційна робота, спрямована на соціально-психологічне і виховне відновлення сім'ї після від'їзду батьків. Така робота, з одного боку, сприятиме процесу реінтеграції дистантної сім'ї в суспільство та її повноцінному функціонуванню в якості соціального суб'єкта, а з іншого боку, – слугуватиме профілактиці можливих деформацій у соціалізації дітей з даної категорії сімей.

Література

1. Біланюк П. Де шукати джерел внутрішньої карності // Шлях виховання і навчання. – 1939. – кн. II. – С.117.
2. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
3. Опитування „Дня” в Інтернеті // День. — 2002. — 31 серпня.
4. Практикум з соціології: Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів освіти / За ред. В.М. Пічі. – Львів: Новий світ, 2004. – 386 с.
5. Про становище сімей в Україні (довідь). Держкомітет у справах сім'ї та молоді. Український інститут соціальних досліджень. – К., 1999. – 229 с.
6. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
7. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: Навч.-метод. посібник./ За редакцією К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної, І.І. Цушка. – К.: ФОП „Купріянова”, 2007. – 240 с.

УДК 371.2+821.161.2

С.В. Грищенко

ПРОБЛЕМИ САМОВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано вітчизняні дослідження з питань самовиховання особистості у відповідності до нових суспільно-політичних та соціокультурних вимог.

Ключові слова: самовиховання особистості.